

A beszéd-készség fejlesztésének problémái a szlovák nyelvi órákon

A szlovák nyelvoktatás 1958-ban kiadott átmeneti tanterve hangsúlyozza, hogy „a szlovák nyelvoktató iskolák tanulói kétnyelvűek, magyarul és szlovákul egyaránt beszélnek. A két nyelv közül a szlovák nyelv anyanyelvük, ezért a tanulóknak a magyar nyelv művelése mellett az irodalmi szlovák nyelv alapos ismerete, elsajátítása elsőrendű kötelességük”. Majd később ezt olvashatjuk a tantervi feladatok között: „Az általános iskolai szlovák nyelvoktatással el kell érni, hogy a tanulók a szak-tárgyi oktatás keretében megszerzett ismereteikről, élményeikről, érzéseikről és gondolataikról *anyanyelvükön* világosan, szabatosan tudjanak beszélni és írni...”

Ha a tantervi célt és feladatokat olvassuk, azt látjuk, hogy ezek megvalósítása igen komoly metodikai felkészültségű nevelőket kíván, akik tisztában vannak a modern nyelvoktatás módszeres elveivel és eljárásaival. A tantervi feladatokból az is kitűnik, hogy a nyelvoktatás középpontjában a tanulók szlovák szókincsének gazdagítása, illetve beszéd-készségük fejlesztése áll, mert ezek nélkül lehetetlen az említett cél elérése.

A következő két szlovák nyelvi órát elsősorban az említett tantervi célkitűzés szemszögéből vizsgáltuk. Az óraelemzések — komplex jellegük mellett is — a nyelvoktatás sajátosságaihoz idomulnak. A szokásos nevelési és didaktikai kérdéseken túl megvitattuk a következő problémákat:

- a) milyen mértékben érvényesítette a tanár a beszédgyakorlatok módszeres eljá-rását és mennyiben segítette elő ezáltal a tanulók beszéd-készségének fejlesztését;
 - b) kellő mértékben alkalmazta-e a nevelő a nyelvi órákon olyan fontos szem-léltetést;
 - c) minimális mértékre csökkentette-e a fordítás módszerét a szövegfeldolgozási órákon;
 - d) az óravezetés és a tananyag feldolgozása alatt helyes arányban használta-e a szlovák és a magyar nyelvet, nem esett-e e téren eredménytelen túlzásokba?
- Megjegyzendő, hogy az alsó tagozatban folyó nyelvoktatás is érdeklődési kö-rünkbe esik, így az alsó osztályokban (főleg a III–IV. osztályban) tartott órákat is vizsgálhat tárgyává tesszük.

*

1. A Nagyrét-tanyai iskola IV. osztályában vegyes típusú órán az *O repe c.* olvasmányt dolgozták fel (Slovenská čítanka a gramatika pre IV. tr. všeobecných škôl c. tankönyv 30. oldal).

Becsengetés után az osztály elénekelt az *Anička, dusička, kde si bola c.* szlovák népdalt. Ezután a hetes tanuló szlovákul a következőt jelentette: „*Pán učiteľ, blásim, že počet triedy je dvadsaťpäť, nechýba nikto.*” Más órákon még ilyen jelentést is hallottunk: „*Pána učiteľovi blásim, že...*” Mind a kétféle jelentést megvitattuk az elemző órán és megállapítottuk: a „*počet triedy*” kifejezés nem a tanulók létszámát jelenti, hanem az osztályok számát (počet tried), és nyilván az „osztálylétszám” kifejezés pontatlan fordítása útján keletkezett és terjedt el. A másik jelentés sem helyes, mert a szlovák nyelvhasználat szerint nem „tanár úrnak” jelentünk, hanem

megszólítjuk a feljebbvalót: *Pán učitel!* Helyesen tehát így jelentünk: „*Pán učitel, blásim, že počet žiakov je dvadsatpäť, všetci sú prítomní* (vagy: *neprítomní sú: . . .*)” Ezzel eleget tettünk a szabatoság és a nyelvhelyesség követelményének.

Mivel összevont III–IV. osztályról van szó, a tanár az óra első mozzanatában önállóan elvégzendő feladatot adott a III. osztály tanulóinak: le kellett írniuk a III. és V. osztály teljes névsorát abc sorrendben. A 40 perces tanítási órát (váltakozó tanítás folyik, délelőtt az I–II. osztály, délután a III–IV. összevont osztály tanul, vagy fordítva) a következőképpen osztotta be: ének, jelentés, önálló feladat kiadása a III. osztálynak: 4 perc, közvetlen foglalkozás a IV. osztállyal: 33 perc, a III. osztály munkájának ellenőrzése: 3 perc, összesen 40 perc. Ezután a IV. osztállyal közvetlenül foglalkozott.

A tanár előbb az írásbeli feladatot ellenőrizte. A tanulóknak négy kérdésre kellett válaszolniuk. Az órának ebben a mozzanatában a jelöltek megfigyelhették az írásbeli feladat alapos és gyors ellenőrzésének egyik módját: felolvasták a kérdéseket és a rájuk adott feleleteket. Minden feleletet megbeszéltek tartalmi, nyelvi és helyesírási szempontból. A helyesírási szempontból legnehezebb mondatot fel is írták a táblára, s ennek alapján javíthatták a füzetükben levő szöveget. A szóbeli számonkérés alatt a szép és kifejező olvasást és a tartalom rövid elmondását ellenőrizte.

A tanár az eddigiek folyamán, tehát a számonkérés alatt, de a továbbiak során is majdnem kizárólag a szlovák nyelvet használta. A tanulók mindent megértettek és a feltett kérdésekre szlovákul válaszoltak. Ezt csak úgy érthette el, hogy kérdéseinek megfogalmazásánál figyelembe vette a tárgyalt szöveg szókincsét és a tanulók előző nyelvi ismereteit és szókészletét.

Az óra következő részében áttértek a feldolgozandó anyagra. A tanár ismét szlovák nyelven fordult a tanulókhöz: *Čo robia roľníci na poli?* (Az iskolával szemközti táblán a termelőszövetkezet tagjai cukorrépa betakarításával foglalkoztak.) Az egyik tanuló helyesen így válaszolt: *Roľníci na poli vykopávajú cukrovú repu.* Majd a tanár folytatta: *Vidím, poznáte repu. Teraz budeme čítat o veľkej repe. Túto repu deduško darmo tahal-potahoval, sám nemohol vyťahnuť. Keď prečítame rozprávku, uvidíme, ako sa podarilo repu vyťahnuť zo zeme.*

E rövid, de a tanulók érdeklődését felkeltő szlovák nyelvű előkészítés után a tanár bemutatta az olvasmányt. Szépen, kifejezően, mintaszerűen, nem túl lassan olvasott, a tanulók nyitott könyvükben követték.

A bemutató olvasás után a tanulók olvasnak felváltva. Így a szöveget végig-olvassák, majd becsukják a könyvet. A tanár most szemléltet: kivágott kartonon bemutatja az óriás-répát (veľká, prevelikánska repa), a nagyapót (deduško), a nagyanyót (babička), az unokát (vnučka), a kutyust (psíček), a cicát (mačička) és az egérkét (myška). A tanulók könnyen felismerték az elbeszélés szereplőit, és így megindulhatott a szlovák nyelvű beszélgetés az olvasottakkal kapcsolatban.

A megbeszélő órán felvetődött az előkészítés és a szemléltetés kérdése, mégpedig olyan kapcsolatban, nem lett volna-e helyes (és általában nem helyesebb-e) a szemléltetést az új olvasmány előkészítésében alkalmazni? Az előkészítés egyik fontos feladata ugyanis megismertetni a tanulókkal a szövegben előforduló legfontosabb, de még ismeretlen fogalmakat, ill. szereplőket. Ebből a szempontból nézve helyes lett volna már az előkészítő részben szemléltetni, megismertetni a tanulókkal a kis elbeszélés szereplőit. Így még kedvesebb és hángulatosabb is lett volna az órának ez a része. Szemléltethetünk persze az új anyag feldolgozásakor is, amikor a tanulók olvassák a szöveget, hiszen ekkor minden szó és kifejezés sorra kerül, az olvasmány teljes szókincsét meg kell ismerni. Az új szavakkal való megismerkedésnek

pedig — a korszerű kombinált módszer alapelveinek megfelelően — éppen ez az egyik leghelyesebb módja. A képekkel való szemléltetést természetesen meg lehet ismételni az olvasmányhoz kapcsolódó beszédgyakorlat alatt is. A kép megkönnyíti az emlékezetbe vésést, egyszersmind a kép felmutatása felidéri az általa ábrázolt fogalmak, személyek, állatok stb. nevét.

A megbeszélés során tehát az a nézet alakult ki, hogy a szlovák nyelvi óra új anyagot előkészítő részében általában minden alkalommal szemléltessünk. Ha az iskola szertárában nem lenne kéznél megfelelő szemléltető anyag, a nevelő készítsen vagy készíttessen egyszerű vonalakból álló vázlatos képet. Jól felhasználhatók erre a célra a növénytani, állattani, földrajzi stb. szertár képei, sőt a régi, kiselejtett könyvek képanyaga is.

A szöveg ismeretlen szóanyagának feldolgozása után helyesen szervezték meg a szlovák nyelvű beszédgyakorlatot. Igyekeztek az újonnan tanult szavakat és kifejezéseket alkalmazni. A beszélgetés így kezdődött: *Čo zasadiš deduško? Aká repa vyrástla? Prečo nevedel repu vyťahnuť zo zeme? Koho si zavolaš na pomoc?* Stb. A kérdésekre a tanulók többsége minden nehézség nélkül tudott válaszolni. Ez a beszélgetés egyik legfontosabb mozzanata az órának: ezáltal valósul meg a nyelvoktatás gyakorlati célja, a szlovák nyelven való beszédképesség kialakítása.

Végül a hallgatók példát láttak arra is, hogyan lehet minden erőltettség nélkül egy kis történetből levonni a tanulságot. Nem az egerke vagy a cica „munkája” eredményezte a sikert, a mese ezzel csak figyelmeztet: nagyobb, nehezebb munka elvégzéséhez az embereknek össze kell fogniok. Ezt meg is fogalmazták és felírták a táblára: *T ažkú prácu iba spoločnou silou vieme vykonať.*

*

2. A békéscsabai III. sz. általános iskola VI. osztályában szintén vegyes típusú órán a *Chrobáčik s červeným bruškom* c. olvasmány II. részét tárgyalták. (Slovenská čítanka a gramatika pre VI. tr. všeobecných škôl c. tankönyv 8. old.)

Az itt folyó nyelvoktatással kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy — eltérően a nagyréti tanyai iskolától — a szlovák nyelvet az egyes osztályokban nem minden tanuló tanulja, számuk általában 5—15 között váltakozik. (A szlovák nyelvet nem tanulók között is vannak szlovák anyanyelvűek, de a nyelvoktatás fakultatív jellegénél fogva, a szlovák nyelvi órákat csak azok látogatják, akiknek a szülei ezt az iskola igazgatóságától kérik.)

A megbeszélési órán ebből is levontuk a következtetést: a szlovák szakos nyelvoktató tanárnak fel kell készülnie arra, hogy egyrészt helyes felvilágosító munkával meggyőzze a tankötelesek szüleit az anyanyelv ápolásának, fejlesztésének szükségességéről, másrészt az iskolában jó munkája révén szerettesse meg a szlovák nyelvet a tanulókkal. Csak így érheti el, hogy a szlovák nyelvet tanulók száma emelkedik, tudásuk, nyelvkészségük egyenletesebbé válik, szóincsiuk gazdagodik. Ennek tudatossága szerves részét képezi a jelöltek hivatástudatra való előkészítésének.

A nevelő az említett osztályban a szokásos órászervezési teendők elvégzése után magyarul teszi fel a kérdést: *Mi volt a házi feladat?* A szóbeli számonkérés keretében két tanulót feleltetett; mind a kettő szlovák szöveget olvasott, és azt magyarra fordította. A nevelő megkövetelte az értelmes, helyes és folyékony olvasást és az olvasottaknak pontos fordítását. A számonkérés befejeztével az előző órán tárgyalt részt újra olvassák és fordítják. A tanár igyekszik meggyőződni arról, hogy a tanulók ismerik-e a feldolgozott szöveg minden szavát. A fordítás után azt mondja a nevelő: *Nézzük, milyen kérdéseket tehetnénk fel az olvasott résszel kapcsolatban!* Közösen

a következő kérdéseket fogalmazták meg: *Aký bol chrobáček? Čo robil chrobáček? Komu ukazoval zlaté krídelká? S kým sa stretol? Čo povedal včielka? Ako odpovedala včielka?* Stb.

A megbeszélésen felvetődött a kérdés, szükséges-e a már tárgyalt és leckének feladott anyagrészt újból olvastatni és magyarra fordítani? A tanár azzal indokolta eljárását, hogy a tanulók szókincse annyira szegény, hogy beszélgetésre nem képesek, és előbb fordítás útján kell szókészletüket bővíteni. Viszont a tanárnak is feltűnt, hogy egyes tanulók gépiesen fordítják a szöveget. („Remélem, nem magoltad be a fordítást...”) Az a vélemény alakult ki, hogy ebben az iskolában, ill. osztályban indokoltabb a fordítás alkalmazása, elsősorban a szöveg megértése céljából, de a tárgyalt és lefordított szöveget újra ne fordíttassuk, hanem mindjárt beszédgyakorlatok formájában dolgozzuk fel. Ez az új anyag tárgyalása előtt meg is történt, és a tanulók aktívan bekapcsolódtak a szlovák nyelvű beszélgetésbe.

Az új anyagot, az olvasmány II. részét a tanár előbb bemutatja. Szépen hangsúlyozva, kifejezően, a szlovák kiejtési szabályoknak megfelelően olvas. A tanulók valóban példát láthattak a szép olvasásra. Az olvasmány elolvasása után a tanulókhöz fordul: Minden meséből le tudjuk vonni a tanulságot, — próbáljuk meg ebből is! Közösen megállapítják a mese tanulságát: Ne legyünk kevélyek, büszkék! Ezután a tanulók olvassák az új szöveget (előbb a nevelő figyelmezteti őket a legfontosabb kiejtési szabályra — a *d, l, n, t* hangok olvasására, ha ezek után *i, í* vagy *e* következnek). Az olvasmány elolvasása után a tanár ismét magyarul fordul a tanulókhöz: Mondjuk el magyarul, mi történt az olvasmány II. részében! E magyar nyelvű beszélgetés után a tanulók újraolvassák a szöveget, és mondatról mondatra fordítják. A fordítás alatt az ismeretlen kifejezéseket a táblára és a füzetbe írják: *špatný, á, é* — csúnya, *hodváb* — selyem, *moruša* — eperfa stb.

Chrobáček so zlatými krídelkami sa len zamračil a mlčal — ezt a szlovák mondatot így fordították magyarra: A bogárka az aranyos szárnyaival megharagudott és elhallgatott. A fordítással be is fejeződött az új anyag tárgyalása, ezután a házi feladatot jelölte meg a tanár: otthon gyakorolják az olvasmány folyékony olvasását és magyarra fordítását.

Az új anyag feldolgozásával kapcsolatban több kérdés vetődött fel: *a)* Hasznos lett volna az új anyagban szereplő állatoknak és tárgyaknak képen való bemutatása. A szemléltetéssel egyidejűleg gyakorolhatják a helyes kiejtést is. *b)* A bemutató olvasás után a tanulók végigolvasták a szöveget — de még nem fordították le. Nem kelti-e ez az eljárás azt a benyomást, hogy ismeretlen szöveget olvasnak, és így mechanikusan gyakorolják az olvasást? Fölmerült továbbá a fordítás helyes alkalmazásának a kérdése is. *c)* Megvittattuk végül, milyen mértékben használta a nevelő az órán a szlovák és a magyar nyelvet.

Megállapítottuk, hogy sok időt töltöttek el a fordítással, és ez domináló volt az egész órán. A szlovák nyelvi órán a szövegfordításnak csak alárendelt szerepe lehet, mert elsősorban beszélünk és a tanulókat beszéltetjük. Nem rendszeresen és főleg csak a szöveg megértése céljából, vagy a két nyelv összehasonlítása esetén alkalmazzuk. Arra is ügyeljünk, hogy fordításunk helyes legyen, a szószerinti fordítás után magyarosan is fogalmazzuk meg a mondatot vagy mondatszakaszt. A fenti mondat magyaros fordítása így hangzik: *Az aranyos szárnyú bogárka csak elkomorodott és hallgatott.* Ezen a fokon már rá lehet mutatni, hogy a „*chrobáček so zlatými krídelkami*” kifejezésben a „*so zlatými krídelkami*” a jelzett szó után álló jelző, az ún. „*nezhodný prívlastok*”. Ez a magyar nyelvben a jelzett szó elé kerül, így: *az aranyos szárnyú bogárka* (tehát nem: a bogárka aranyos szárnyakkal megharagudott...).

A szlovák és a magyar nyelv órán való használatának arányával kapcsolatban az a helyes eljárás, ha az óravezetéssel és szervezéssel kapcsolatos felhívásokat, intézkedéseket fokozatosan szlovákul alkalmazzuk, így pl.: *Čo ste mali na domácu úlohu? Čo ste mali napísať a čo ústne sa naučíte? Čítajte správne a nahlas! Otvorte knihy!* Stb. A tanulók így megszokják, hogy a szlovák nyelvi órákon csaknem kizárólag szlovák szót hallanak, és ez nagymértékben fejleszti szlovák beszédképességüket.

*

Az egész gyakorlatból csak két órát mutattunk be. De ennek alapján is megállapíthatjuk, hogy a szlovák nyelvoktatás terén értékes munka folyik és általában szép eredményeket érnek el. Viszont az is kétségtelen, hogy a nevelőknek mind módszertani, mind szakmai téren hatékony továbbképzésre és segítségre van szükségük, hogy munkájukat még jobban és korszerűbben tudják ellátni.

SOMFAI LÁSZLÓ

szakvezető tanár

A helyesírási norma kérdéséhez

A reformtervezet a helyesírás-tanítás fontosságát hangsúlyozza, amikor ezt írja: „alakítsa ki bennük a helyesírás *készségét*” (Tervezés és Utasítás az általános iskolák számára magyar nyelv és irodalom 5–8. osztály). A magyar tanárok jól tudják, ez nem jelentheti azt, hogy minden általános iskolát végzett tanulóknak kifogástalan ortográfiával kell írnia, hiszen helyesírásunknak számtalan olyan kérdése van, amelyeknek biztos és hibátlan elsajátítása ebben a korban csak kivételesen képzelhető el. A „*készség*” kifejezés itt nyilván a Tervezésben, majd a később megjelent Útmutatóban pontosan körvonalazott anyagra vonatkozik. Ennek elsajátítása viszont kötelező erejű „*törvény*”, amely alól többé nem lehet kibúvó, szemben a korábbi — és a jelen tanévben a 6–8. osztályokban még érvényben levő — előírásokkal, amelyek követelményrendszere kibúvókat, bizonytalanságokat hagyhatott, olyan vitás pontokat, amelyek megriehezítették, hogy minden általános iskola azonos követelményeket állítson a tanulók elé. Most hát világosan tudjuk, *mit* kell kívánnunk a helyesírásban a tanított és kellően — vagy legalábbis az eddiginél bővegesebben — gyakorolt anyagból csupán *jártassági* fokon, a többit pedig *készséggé* kell érlelnünk. (A „*jártasság*” szót itt ebben az értelemben használom: az írásban ejtett és a tanár által aláhúzott hibákat a tanuló önállóan, külön tanári segítség nélkül ki tudja javítani, miután a megfelelő szabályt felidézte.)

A *mit* pontos ismeretében a következő fontos lépést abban látom, hogy a jelenlegi bizonytalan és az egységesség híjával történő elbírálást kimozdítsuk holtpontjáról, s megkezdődjön az a munka — országosan! —, amely végül is oda vezet, hogy azonos hibákra minden általános iskolában azonos osztályzattal feleljünk. Tisztában vagyunk *azzal*, milyen óriási munka ez, de mivel egy-egy tanárra ebből aránylag kevés jut, *meg* merjük kockáztatni annak kimondását, hogy kötelességünk teljes erővel megkezdenni ezen a téren is az osztályozás egységesítésének fontos munkáját. Indokolja ennek sürgetését sok-sok középiskolánk — főleg első osztályos — tapasztalata, amely